

С.Д. Бранн

Університет Кентуккі, Лексінгтон, США,
brunn@uku.edu

О.Л. Дронова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
olena.dronova@gmail.com

Л.Г. Руденко

Інститут географії Національної академії наук України,
l.gr.rudenko@gmail.com

ЗМІНИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ В РЕЗУЛЬТАТІ ВТОРГНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ РОСІЇ В УКРАЇНУ

«Война на Донбассе войдет в историю России как самая грязная, подлая и позорная. Перед Путиным стояли три цели: 1. Отвести внимание и удар от Крыма со стороны Киева, Вашингтона и Брюсселя. 2. Создать зону постоянной нестабильности в Украине на долгие годы. 3. Отвести внимание российского общества от наступившего системного кризиса и черной полосы в России.»

Александр Север, майор в РОСН ГРУ ВС РФ
11 октября 2014 г.

Як вплинуло військове вторгнення на Ваше рідне місто/село? «Переважно негативно. Психологічну напругу створює негативний новинний фон із зони військових дій, а також у місті є громадяни, які отримали під час військових дій важкі поранення; є й ті, хто не повернувся до родин живими. Частково є й позитивний вплив. Спостерігається консолідація зусиль громади на підтримку українського війська та їхніх родин, паралельно з тим ці громадські рухи піднімають й інші важливі для місцевої громади питання.»

Коментар анкети, Ж, 41-50, Рівне

Друга анексія Криму Росією (перша – від Туреччини наприкінці ХІХ ст.) від України у 2014 р., та вторгнення російських військ у східні райони України з метою розчленування держави і створення т.з. Новоросії розірвали на шматки промислову, транспортну, соціальну і технічну інфраструктуру держави, яка виборола свій шлях розвитку і намагалась вийти з під впливу Росії. Біля 64 міських поселень (46 на Донбасі і 18 в Криму), та багато сільських поселень, загальною кількістю населення до 5 млн. осіб тимчасово опинились за межами впливу України.

Своїми діями Росія фактично продемонструвала намагання перекроїти політичну карту Європи і несприйняття усіх домовленостей щодо європейських кордонів, ігноруючи Гельсінкські, Будапештські та інші міжнародні угоди. Вторгнення військ Росії в Україну, незаконна анексія АРК вже призвели до зміни системи цінностей угод, прийнятих світовою

спільнотою, розірвали різні види зв'язків, як в нашій державі, так і між державами-сусідами.

Військові дії на тимчасово окупованих територіях Луганської і Донецької областей призвели до значної міграції населення з постійного місця проживання, як у Росію, так і до областей України та до погіршення екологічного стану довкілля. За експертними оцінками на початок 2019 р. біля 1,5 мл. людей були тимчасово переміщені з окупованих територій в Україну.

Ще у 1986 р. фахівцями Інституту географії НАН України спільно з колегами з Донецька була виконана Територіальна комплексна схема планування Донецької області, яка виявила диспропорції розвитку регіону та функціонування близько 5000 потенційно небезпечних підприємств, що суттєво знижували показники стану навколишнього середовища. З 2014 по 2017 рік в регіоні зафіксовано понад 500 випадків техногенних аварій, окремі з них несуть загрози населенню та довкіллю. Без сумніву, дослідження результатів дій Росії щодо України потребує фундаментального опрацювання.

Вторгнення російських військ в Україну торкнулося не лише тих територій та громадян, які перебувають в межах військового конфлікту. Війна на Донбасі також пов'язала різні групи українського суспільства, навіть якщо вони не проживають на тимчасово окупованих територіях. Військові дії, безсумнівно, змінили системи цінностей, поглядів, зв'язків та уподобань багатьох українців, у тому числі в наукових спільнотах, які вивчають просторову організацію суспільства.

Дослідження, здійснене авторами у 2018-2019 рр., стосується впливу військової агресії Росії в Україну у 2014 р. на представників української географічної спільноти. Основною метою дослідження є вивчення змін у професійному і особистому житті географів після того, як вони зазнали впливу вторгнення. Чи змінилися світоглядні орієнтири, напрямки наукових досліджень, наукові, освітянські, особисті зв'язки? Що сталося з тими, хто переїхав з окупованих територій, які зміни відбулись у стосунках із російськими колегами і з колегами сусідніх держав? Ми розуміємо, що вплив вторгнення є відмінним для тих, хто лишився на окупованих територіях і тих, хто змінив своє місце проживання; для тих, хто проживає поруч з зоною конфлікту і тих, чий регіон є віддаленим від лінії розмежування. Ми розуміємо, що можуть відбутися зміни не тільки професійного фаху, а і благополуччя, здоров'я, комфортності спілкування з новими сусідами чи незнайомими фахівцями тощо. Ми розуміємо, що вторгнення обумовило виникнення нових проектів, публікацій, а головне усвідомлення не тільки географами, а більшістю населення держави «крижкості світів» суспільного розвитку.

Результати дослідження впливу військового вторгнення на життя і діяльність географів України отримані на базі анкетного он-лайн опитування респондентів, що проживають у різних регіонах України. Анкети були направлені 150 членам Українського географічного товариства, контакти яких є в базі Інституту Географії НАН України, були залучені також персональні зв'язки. За зрозумілих причин анкети не розсилались до

тимчасово окупованих територій. Отримано 79 відповідей (38 від жінок і 41 від чоловіків). Головні блоки анкети (всього 75 запитань на 6-ти сторінках) включали питання щодо впливу вторгнення: 1) на особисте життя, родину та друзів; 2) на професійне повсякденне життя, включаючи наукові дослідження чи освітянську діяльність; 3) на характер контактів, які були і збереглися з колегами у Східній Україні та Криму, та з тими, хто в Росії; 4) на професійні контакти з науковими спільнотами в інших країнах; 5) на публікації та професійні відрядження; 6) на дослідницькі/освітні напрямки.

Анкетування здійснено за підтримки членів Українського географічного товариства які працюють у закладах вищої освіти, громадських та наукових установах. Більшість респондентів (57), що надали відповіді на анкети, є працівниками закладів вищої освіти (21 професор, 26 доцентів, 5 асистентів, 5 викладачів), інші – наукові співробітники (19), студенти (2) і 1 підприємець.

Проведене опитування підтвердило, що вторгнення Росії вплинуло на життєдіяльність багатьох освітянських, наукових і громадських установ та, без сумніву, окремих науковців. Російська військова агресія наклала відбиток на стосунки, систему навчання, організацію виконання дослідницьких проектів, на сутність підручників тощо. Для окремих осіб вона призвела до кардинального розриву наукових зв'язків, зміни місця роботи і проживання, потреби освоєння нових курсів лекцій, нових місць виробничих і навчальних виїзних практик.

Ініціатори опитування залишилися задоволеними активністю респондентів і вдячні тим, хто відгукнувся. Географи вказали свою стать, вік, наукове звання, місцеперебування, надали інформацію про здійснені подорожі і наукові відрядження до і після вторгнення військ Росії. Вони повідомили також про зміни які відбулися з навчальними програмами і науковими проектами, про публікації і наукові контакти. Більшість респондентів надали коментарі щодо змін своєї професійної діяльності та особистого життя, викликаних вторгненням. Були отримані також відповіді щодо контактів з колегами з Росії.

Автори усвідомлюють значний вплив російської географічної школи на формування світогляду українських географів, особливо старшого покоління. Багато вітчизняних підручників та дисертаційних досліджень базувались на російських першоджерелах і спільних напрямках розвитку географічної науки, визначених на «всесоюзних» географічних наукових форумах. Передумова такого підходу до передачі знань виникла в результаті багатьох років політики централізації за часів СРСР і була пов'язана із директивами комуністичної партії. Тоді ж було сформовано довготривале спільне наукове поле діяльності географів колишніх республік. Багато науковців і викладачів вузів навчалися в аспірантурі чи докторантурі в РФ, проходили там стажування, мали спільні проекти, практики тощо. З відповідей вітчизняних географів ми зрозуміли, що на початку 2014 року цей науковий світ кардинально змінився. Багато членів української географічної спільноти, за тих чи інших причин, більше не в змозі підтримувати зв'язок з представниками Росії. Доказами такого «розриву» слугують відповіді, що стосуються зменшення кількості публікацій у виданнях російською мовою,

відвідування конференцій у Росії, здійснення спільних проектів до і після 2014 р. Опитування підтвердило, що у пошуках альтернатив багато українських географів звернули своє професійне мислення та погляди на Захід, до наукових шкіл Східної та Західної Європи, США та Канади. Ці зміни очевидні завдяки збільшенню кількості українських науковців різного віку та рангів, що нині публікуються в англійськомовних журналах, та їх прагнення відвідувати міжнародні конференції на Заході. Це значною мірою сприяє тому, що українська географія поступово відшукує новий, свій власний, науковий шлях.

Результати дослідження ґрунтовно будуть викладені українською та англійською мовами у міжнародних виданнях, але вже зараз проведене опитування респондентів різного віку та статі, різної фахової підготовки, з різних поселень держави дають змогу зробити певні висновки:

1. Виявлені певні розбіжності між відповідями викладачів географії університетів і науковців академічних установ. Для перших вторгнення змінило сутність знань, що доносились до слухачів, змінило сам зміст роботи (розробка чи уточнення нових програм, зміна місць проведення виробничих практик, передислокація установ, облаштування нових місць дислокації і відповідно життя та інше). Для науковців виникли проблеми, більшою мірою пов'язані з відсутністю актуальної статистики для Донецької і Луганської областей та АРК, що обмежує можливість здійснення комплексних досліджень, а інший вплив є дещо пом'якшеним через відсутність значної комунікації зі студентством та учнями.

2. Більшість респондентів відчула свою відповідальність і зобов'язання щодо сприяння вирішенню складних питань які відбуваються в державі. В першу чергу це проявилось у зміні навчальних чи наукових програм, зміні сутності подачі матеріалів, посиленні методів їх візуалізації. Стало зрозумілим, що вдосконалення просторових географічних знань призведе до кращого розуміння всіх, у тому числі негативних наслідків вторгнення. Зросла актуальність досліджень загроз суспільного розвитку, стану довкілля на окупованих і прилеглих до них територіях, міграції населення, особливостей впливу інформації різного типу та безпеки населення.

3. Відбулась певна переорієнтація у професійному житті географів «дивитись не тільки на Схід, повернутись думками до Заходу». Це стосується здобування освіти, стажування, участі у конференціях, публікацій результатів досліджень у журналах, що входять до наукометричних баз даних, поліпшення чи вдосконалення мовного середовища.

4. Вторгнення російських військ вплинуло значною мірою на особисте життя географів, на їх родини і громади. Коментарів, що демонструють біль і страждання, розриви сімейних зв'язків у відповідях респондентів більше ніж достатньо. Цей стрес стимулював виникнення волонтерських рухів, сприяв консолідації зусиль громадян з метою надання допомоги українським військовим та вимушеним мігрантам. Те, що 53 % респондентів та їх громади вітали переселенців, відображає характер ширшої української спільноти, яка прагне надати допомогу постраждалим. Однак, здається, що суспільство до сьогодні все ще не достатньо зреагувало на потреби життя і діяльності вимушено переміщених осіб.

Для багатьох із нас військові дії від «братнього» народу були неочікуваними. Військові вторгнення, як і мега-терористичні акти, мають впливи і часто тривають за межами безпосередніх зон зіткнення військових формувань. Це відчула особливо гостро і українська географічна спільнота. Тепер своєю згуртованістю і науковою діяльністю вона має можливість зробити внесок у покращення ситуації в державі.

Маючи впевненість щодо повернення тимчасово окупованих територій і усвідомлюючи їх руйнацію потрібно вже зараз опрацьовувати стратегічні плани подальшого розвитку Донецького регіону в цілому і кожного окремого поселення, з врахуванням стану застарілої промислової структури та тих екологічних проблем які значно загострилися під час військових дій. Опрацювання цих планів потребує спільного мислення і співпраці освітян, науковців, управлінців і представників бізнесу. Особлива увага має бути приділена сутності програм різних фахових дисциплін, виданню підручників, монографій, журналів та програм у ЗМІ.

О.В. Вдовиченко

*Херсонський державний університет,
elenavdovicenko55@gmail.com*

І.В. Охременко

*Херсонський державний університет,
i.v.okhremenko@ukr.net*

ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Еколого-геоморфологічні процеси мають суттєвий вплив на функціонування господарського комплексу та життєдіяльність населення. Наразі вони значно активізовані внаслідок незбалансованої та безсистемної господарської діяльності. Не винятком є і Херсонська область, особливості природних умов та антропогенної складової якої визначають виникнення таких еколого-геоморфологічних процесів, як зсуви, абразія, просідання, підтоплення, ерозія.

Аналіз сучасного розвитку уявлень щодо вивчення взаємодії рельєфу і господарської діяльності є актуальним напрямком еколого-геоморфологічних досліджень, який сприяє вирішенню проблем екологічної безпеки. Ряд наукових робіт у даному напрямку [1-4 та ін.] показує відсутність чіткої загальноприйнятої методики розрахунку єдиного показника, який би дав різнобічну, обґрунтовану оцінку еколого-геоморфологічної ситуації. Також не визначено єдиний критерій, що характеризував би антропогенне навантаження на басейнові та адміністративно-територіальні системи, давав би експертну оцінку впливу антропогенних чинників на стан геоморфосистем. Уточнень і деталізації потребують і прикладні аспекти.